

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Romeinse grafcultuur

[Bespreking van: B.E. Borg (2019) *Roman tombs and the art of commemoration : Contextual approaches to funerary customs in the second century CE*]

Hemelrijk, E.

DOI

[10.5117/TVGESCH2019.4.007.BESP](https://doi.org/10.5117/TVGESCH2019.4.007.BESP)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor Geschiedenis

License

CC BY

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hemelrijk, E. (2019). Romeinse grafcultuur: [Bespreking van: B.E. Borg (2019) *Roman tombs and the art of commemoration : Contextual approaches to funerary customs in the second century CE*]. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 132(4), 671-673.
<https://doi.org/10.5117/TVGESCH2019.4.007.BESP>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<https://dare.uva.nl>)

Barbara Borg, *Roman tombs and the art of commemoration. Contextual approaches to funerary customs in the second century CE* (Cambridge University Press; Cambridge, 2019) xxviii, 341 p. \$120.00, ISBN 9781108472838

Romeinse grafcultuur

Graven en de herinnering aan de doden hadden een centrale plaats in de Romeinse samenleving. Graven waren niet alleen een laatste rustplaats voor de dode, maar ook een plaats waar de familie zich aan de buitenwereld kon presenteren. Kostbare grafmonumenten met standbeelden, moestuinen, wijngaarden, keukens en aanligbedden om te dineren bij de vele herdenkingsbijeenkomsten onderstreepden de status van rijke Romeinse families. Ook minder rijke Romeinen hechtten er groot belang aan door grafstenen en opschriften de herinnering aan de gestorvene levend te houden. Het is dus volkomen terecht dat de Duitse archeologe Barbara Borg, werkzaam in Exeter, voor een contextuele benadering heeft gekozen in haar boek over Romeinse graven en grafcultuur in de tweede eeuw na Christus. Nieuw is deze benadering niet. Na een lange traditie waarin inscripties en monumenten afzonderlijk zijn bestudeerd, is een geïntegreerde bestudering nu gangbaar. Dit is echter verre van gemakkelijk. Vanaf de late oudheid zijn de meeste Romeinse grafmonumenten als steengroeven gebruikt. De fraaie blokken steen zijn hergebruikt in kerken, huizen en stadsmuren, terwijl de marmeren of bronzen standbeelden – voor zover niet omgesmolten of in de kalkovens verdwenen – terecht kwamen in kunstverzamelingen en musea. Een contextuele benadering vergt dus volhardend speur- en reconstructiewerk.

Het boek is gebaseerd op vier lezingen die Borg in 2015 gehouden heeft in

Harvard. Deze zijn uitgewerkt in vier hoofdstukken, waarin telkens één discussie centraal staat. Deze hoofdstukken laten zich in vier vragen samenvatten: Wijst onze gebrekkige kennis van graven van senatoren op een tendens in elitekringen om zich terug te trekken in de privésfeer? Is de overgang van cremen naar begraven veroorzaakt door het voorbeeld van keizer Hadrianus? Bewijzen grafmonumenten het belang van het kerngezin? Hoe moeten we associaties met het goddelijke in grafportretten van rijke vrijgelatenen begrijpen? De gemeenschappelijk noemer vormt de contextuele benadering van de grafcultuur van Rome en haar havensteden Ostia en Portus in de tweede eeuw na Christus.

Op basis van nauwgezette reconstructies van grafmonumenten en hun locaties probeert Borg in elk van deze debatten een doorbraak te bewerkstelligen. Zo laat ze in het eerste hoofdstuk zien dat de relatieve onbekendheid van grafmonumenten van senatoren uit de tweede eeuw na Chr. niet betekent dat deze zich terugtrokken in de privésfeer. Aan de hand van een nauwgezette reconstructie van een aantal senatorengraven laat zij zien dat deze de vorm aannamen van monumentale tempelgraven die zich door hun simpele vormgeving en inscripties onderscheidden van de overdadig gedecoreerde graven van rijke vrijgelatenen en andere groepen buiten de elite. Senatoriale families beklemtoonden dus juist hun publieke status en superioriteit. Het materiaal,

kostbaar marmer, was echter reden voor grootscheepse plundering van deze graven en de locatie, in de buurt van hun villa's, heeft hun onbekendheid bij moderne onderzoekers versterkt.

De opmerkelijke overstap van cremeren op begraven, besproken in hoofdstuk 2, wordt algemeen toegeschreven aan de invloed van keizer Hadrianus. Zijn beslissing zich te laten begraven zou te maken hebben met zijn voorliefde voor de Griekse cultuur. Borg laat echter zien dat inhumatie nooit helemaal verdwenen was, maar juist bij oude en aanzienlijke Romeinse families in zwang bleef en in de eerste twee eeuwen na Chr. in populariteit toenam. Dit maakte het gemakkelijker voor Hadrianus en zijn opvolgers om bij deze oud-Romeinse gewoonte aan te sluiten. Zijn besluit zich te laten begraven was dus geen radicale vernieuwing, maar heeft een proces dat al gaande was versneld.

In het derde hoofdstuk staat de rol van de familie centraal. Omdat ouders, kinderen en echtgenoten meestal elkaars graf-schrift verzorgden, wordt aangenomen dat het kerngezin overheerste. Borg laat echter zien dat grafmonumenten vaak gedurende meerdere generaties binnen dezelfde familie in gebruik bleven. Hoewel graven bij voorkeur werden vererfd via de mannelijke lijn zodat de familienaam bewaard bleef, betekenen verschillende namen op een familiegraf niet dat het in andere handen was overgegaan. Door grondig onderzoek van een aantal familiegraven bewijst Borg dat nieuwe namen wijzen op vererving via de vrouwelijke lijn. De ouderdom van een familiegraf droeg bij aan de waardigheid en het prestige van een familie. Bij gebrek aan mannelijke nakomelingen verkoos men de vrouwelijke familielijn boven die

van buitenstaanders. Graven tonen dus het blijvende belang van de grotere familiecontext. Dit zegt overigens niets over de vorm van Romeinse huishoudens.

Het vierde en langste hoofdstuk is gewijd aan de vreemde gewoonte om een gestorvene in woord of beeld gelijk te stellen aan een godheid. Dit vond zijn hoogtepunt in de tweede eeuw na Chr. in het milieu van keizerlijke vrijgelatenen. Vooral vrouwen en kinderen waren het object van deze 'privé-apotheose', waarbij een portret van de overledene geplaatst werd op, bijvoorbeeld, het naakte lichaam van de godin Venus. Borg onderzoekt de oorsprong en betekenis van dit verschijnsel en vraagt zich af of opstellers en toeschouwers van deze beelden in de goddelijkheid van de gestorvene geloofden. Met de vergoddelijking van keizers en keizerinnen als inspiratiebron is het verschijnsel overtuigend te plaatsen binnen een Romeinse context. De vraag naar de betekenis en het mogelijke geloof in de goddelijkheid van de gestorvene is echter niet eenduidig te beantwoorden. Borg laat meerdere interpretaties de revue passeren die variëren van de toeschrijving van goddelijke kwaliteiten, zoals schoonheid, aan de gestorvene tot een mogelijk geloof in postume onsterfelijkheid.

Is Borg in haar opzet geslaagd? Ten dele. In de eerste drie hoofdstukken laat ze op basis van nauwgezet onderzoek overtuigend zien dat eerdere aannames ongefundeerd zijn. Ze breekt bovendien een lans voor nieuwe interpretaties. Het laatste hoofdstuk is een goede samenvatting van eerder onderzoek, maar haar vraag naar het geloof in vergoddelijking blijft onbeantwoord (en is misschien onbeantwoordbaar). Ook ontbreekt een concluderend hoofdstuk dat haar conclusies

op basis van graven in Rome plaatst binnen het perspectief van het Romeinse keizerrijk als geheel. In haar inleiding verontschuldigt Borg zich voor haar vele gedetailleerde beschrijvingen van individuele grafmonumenten. Dit is onnodig; juist

door haar grondige onderzoek en zorgvuldige reconstructies levert Borg met dit boek een indrukwekkende prestatie.

Emily Hemelrijk, Universiteit van Amsterdam